

TERMÉS

A Lendva-vidék nemzetőrsége 1848-ban¹

Az 1848. március 15-ei pesti forradalom egyik legfontosabb vívmánya a nemzetőrség intézménye volt. A nemzetőrök polgári foglalkozású civilek voltak, akik katonai mintára szervezett és kiképzett alakulatokban, egyenruhába öltözve és felfegyverezve karhatalmi, rendvédelmi feladatokat láttak el a saját lakóhelyükön. A legtöbb Zala megyei településen spontán módon szervezett, leginkább földművesekből és kézművesekből álló nemzetőr egységeket állítottak fel 1848 tavaszán. Így történt ez a vegyes nemzetiségű, magyarok és szlovének – ahogy akkoriban mondták, vendek lakta Lendva-vidéken, az egykor szintén Zala megyéhez (ma pedig Szlovéniához) tartozó Alsólendva és Belatinc térségében is.

A lendvai postamester fia, a jogot végzett Dervarics Kálmán visszaemlékezése szerint Alsólendván már április elején megszervezték a nemzetőrséget, melyet két kiszolgált császári királyi katona, két káplár tanított a fegyvergyakorlatokra. Gyika Jenő, a lövői járás főszolgabírója 1848. április 9-én jelentette, hogy a tervezett „őrsereget” egyelőre csak Alsólendván sikerült felállítani. Itt egy kapitány, két hadnagy, két őrmester, egy zászlótartó és száz közvitéz alkotta a nemzetőrséget, de fegyverük még nem volt.

A pesti forradalmat követő hetekben megszervezett önkéntes nemzetőrséget alig egy hónap múlva a kötelező nemzetőri szolgálat váltotta fel. A nemzetőrség felállításáról szóló 1848. évi 22. törvénycikk korlátozta, és bizonyos vagyoni, jövedelmi cenzushoz kötötte, egyúttal pedig kötelezővé tette a nemzetőri szolgálatot. A lövői járás középső vidékéhez tartozó 15 lendva-vidéki településen 1848. május 31-én összeírt 477 nemzetőr zöme, mintegy 78 százaléka a földművesek közül került ki, sőt Alsólendva mezőváros kivételével valamennyi községben szinte kizárólag parasztok alkották a nemzetőrséget. A földművesek csaknem 70 százaléka féltelkes, vagy annál nagyobb földtulajdonnal rendelkező, felszabadított jobbágy volt, a nemzetörként összeírt parasztok mintegy 30 százaléka azonban nem rendelkezett a törvényben előírt féltelkesny földdel. A földműves nemzetőrök mintegy negyede a negyedtelkes jobbágyok, huszada pedig a házas vagy házatlan zsellérek közül került ki. Petesháza 45 nemzetőre közül mindössze ketten birtokolták az előírt nagyságú földet, mellettük 24 negyedtelkes jobbágyot és 19 zsellért írtak be nemzetörnek. Bánután és Pincén a nemzetőrök több mint fele, Kóton és Szécsiszentlászlón pedig csaknem fele a negyedtelkesek közül került ki. Viszonylag magas, csaknem harmadrésznyi volt a negyedtelkes jobbágyok aránya Hosszúfalu és Völgyifalu nemzetőrei között is. Alsólendván kívül nem írtak össze egyetlen kereskedőt vagy fogadóst sem, és a lendvai uradalom székhelye mellett mindössze két községben találtak a nemzetőri szolgálat törvényi feltételeinek megfelelő tisztségviselőt és kézművest. A nemzetőrök rangját vagy beosztását Alsólendva kivételével egyetlen településen sem jegyezték fel. Ebből arra következtethetünk, hogy a falvakban az összeírás időpontjáig nem választották meg a nemzetőrség tisztjeit és altisztjeit, ezért vezénylők hiányában nem is tevékenykedhettek a nemzetőr egységek. Feltételezhető, hogy a nemzetőrség a lendva-vidéki települések többségében – Alsólendva kivételével – 1848 májusának végén csak papíron létezett, és valóságos szolgálatot még nem látott el.

1848 júniusára olyan feszültté vált Magyarország és Horvátország politikai viszonya, hogy tartani lehetett Jellačić horvát bán csapatainak betörésétől. A támadás elhárítására Csány László, a Batthyány-kormány által kinevezett királyi biztos egy kisebb részben sorkatonaságból és honvédszászlóaljakkból, nagyobb részt pedig nemzetőrökből álló védőkordont szervezett a horvát határszélre. Felhívására Zala megye haterkez nemzetőr önkéntes kiállítását és őrszolgálatra vezénylését határozta el 1848. június 17-én. A mozgóvá tett zalai nemzetőrség első váltása, mely egy hónapnyi őrszolgálatra vállalkozott, július 7-10-e körül foglalta el a helyét a védelmi rendszerben. A zalai nemzetőröket két lépcsőben, rész-

¹ Írásunk Szlovéniában megjelent könyvünk (*Molnár András: Nemzetőrök, honvédek, hadmozdulatok. Lendva-vidék a szabadságharcban 1848–1849. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva 2006. 133 old.*) egyik fejezetének összefoglalása.

ben a Muraközben, részben pedig a Mura folyó bal partján, főként az átkelőhelyek védelmére helyezték el, és megfigyelő, valamint őrszolgálatot teljesítettek.

A lövői járásban kiállított, 1018 főt számláló, mozgóvá tett nemzetőr zászlóaljnak július 3-án Alsólendván kellett összpontosulnia. Csány László július 5-én utasította a parancsnokukat, Gyika Jenőt, hogy zászlóaljával Dobri környékére vonuljon. Gyika július 8-án jelentette, hogy az első századot a zászlóaljtrézsszel Alsó- és Felsőszemenyén, a második századot Dobriban, a harmadikat Csernyeföldén, a negyediket pedig Szentkirályon és Kiscsernecen helyezték el.

Augusztus elején letelt a Mura menti táborba vonult nemzetőrök egy hónapos szolgálati ideje, és a mindaddig otthon maradt nemzetőrökből verbuvált önkéntesek váltották fel őket. Az augusztus 8-án érkezett lövői nemzetőrök csupán nyolcszázan voltak, így a zászlóalj létszáma jóval kevesebb lett az előzőnél. Az időközben nemzetőr őrnaggyá kinevezett Gyika Jenő négy, egyenként 200-200 fős századba osztotta be a nemzetőröket, és az egyik századot parancsnoki székhelyén, Alsólendván, a másikat Hosszúfaluban, a harmadikat Lendvalakosban, a negyediket pedig Rédicseken helyezte el.

A lövői járás mozgóvá tett nemzetőrségének harmadik váltása egy hónappal később, szeptember 8-án, Alsólendván esküdtött és választotta meg tisztjeit. Gyika őrnagy ekkor három századra osztotta a 692 főnyi zászlóaljat. A nemzetőrök még aznap útnak indultak, és szeptember 9-én Kót, Alsó- és Felsőlakos, valamint Gyertyános községekben szállásoltak.

Csány László királyi biztos szeptember 10-én utasította Vigyázó Ferencet, a tapolcai járás mozgóvá tett nemzetőrzászlóaljának parancsnokát, hogy Muraszerdahelynél keljen át a Mura bal partjára, egyesítse nemzetőreit Gyika őrnagy zászlóaljával, majd a lövői járás nemzetőreivel és a lendvai lakosokkal együttműködve bontsa el a Mura folyó hidját. A hid felszedett pallóit hordassa a lendvai részre, Muraszerdahely felől pedig fűrészeltesse el a pallót tartó gerendákat, és ameddig lehet, próbálja védeni az átkelőhelyet. Csány utasítása azonban nem juthatott el a címzetthez, mert a Gyika őrnagy vezette lendvai nemzetőrök másképpen cselekedtek.

A muraszerdahelyi hid elégetését az egyik résztvevő, Dervarics Kálmán nemzetőr főhadnagy öröközte meg visszaemlékezésében. Dervarics tanúja volt, amikor szeptember 10-én Faisztl János alsólendvai városbíró és társai meggyőzték Gyika őrnagyot, hogy az ellenségtől rettegő lendvaiak védelme érdekében gyűjtassa fel a muraszerdahelyi hidat. Gyika a Mura hidjához érkezve Petesházáról szalmát hozatott, és az abból font kötelekkel körbefonatta, majd pedig kátránnyal kenette be a hid karfáit. Másnap, szeptember 11-én reggel a Mura-hidhoz vezényelték a lendvai nemzetőröket, parancsnokuk pedig a 9., Miklós huszárezred fél századát küldte ki felderítésre a Muraközbe. Amikor a huszárok délután négy óra körül azzal a hírral tértek vissza, hogy a Muraközbe aznap betört ellenség egyik hadoszlopa Alsólendva felé tart, Gyika őrnagy parancsot adott a muraszerdahelyi hid felgyújtására. A nemzetőrök ezek után égették fel, pusztították el teljesen a Mura-hidat.

Jellačić hadainak szeptember 11-ei betörését követően Csány László hazaküldte a magyar táborból a katonai szempontból hasznavehetetlen nemzetőröket, szeptember derekán pedig Gyika őrnagy szélnek eresztette a lövői járás nemzetőreinek Alsólendván gyülekező első és második váltását is. A lendva-vidéki települések állandó nemzetőrségét 1848 októberének második felében, Zala megye horvát megszállás alóli felszabadítása után kezdték újjászervezni, a lakosság azonban felemás módon viszonypult a nemzetőri szolgálathoz. Gyika György, a Bellatinci uradalom földesura – Gyika Jenő nemzetőr őrnagy bátyja – 1848. november elsején arra figyelmeztetett, hogy a környékbeli vendek a nemzetőrtszerek megválasztása alkalmával, október 23-án ellenségesen viselkedtek a magyar hatóságokkal, és kinyilvánították, hogy nem akarnak a magyar kormánynak szolgálni, mert nekik csak az osztrák császár parancsol. November elején Szabó János, a lövői nemzetőrség századosa is azt jelentette, hogy a belatinciek megtagadták az engedelmséget, nem akartak nemzetőrök lenni.

1848. november 8-án – két nappal azelőtt, hogy Perczel Mór honvéd tábornok serege feladta a folyók áradása miatt tarthatatlanná vált Muraközt, és a Mura vonalán foglalt állást – Zala megye helyettes alispánja elrendelte, hogy a stájer határon lévő Deklesin, Isakóc, Melinc és Bisztrice közelében a Mura folyón található réveket 24-24 nemzetőr őrizze. A Mura Alsólendvától Letenyéig terjedő partszakaszának védelmére november 25–27-én mozgósították a lövői járás nemzetőreit; soraik közt minden bizonnyal ott voltak a magyar kormányhoz hű lendva-vidéki nemzetőrök is.

Amikor Perczel tábornok december 10-én Alsólendvára tette át a főhadiszállását, utasította a környékbeli mozgó nemzetőrséget, alakítsanak kordont a Mura partján, és figyeljék a Muraközt megszálló ellenséges csapatok mozgását. Az Alsólendva környéki nemzetőröknek különösen a muraszerdahelyi és hotticai komp, valamint a krisoveci csónak átjárást kellett őrizniük. A muraszerdahelyi komp őrizetét

Kiss Béla gyógyszerész, az alsólendvai nemzetőrség kapitánya vállalta, míg a másik két átkelőhely ellenőrzését az ugyancsak lendvai Dervarics Kálmán nemzetőr főhadnagy kapta feladatul. Dervarics 115 nemzetőrt kapott az őrszolgálat ellátásához: Kót faluból 10, Gyertyánosból 26. Alsó- és Felsőlakosból 52, végül Petesházáról 27 nemzetőrt vezényeltek ki váltásokban a Mura partjára.

1848 decemberének végétől 1849 májusáig – Zala megye császári megszállása idején – szünetelt a lendva-vidéki települések lakosságának nemzetőri szolgálata. Mivel Zala megye hatodik járását, a Jellačić által Horvátországhoz csatolt Muraközt a császáriak mindvégig megszállva tartották, és az új országhatár Alsólendva közelében, közvetlenül a Lendva-vidék szélén húzódott, e terület továbbra is ki volt téve az ellenség támadásainak, ezért egyes lendva-vidéki nemzetőrök 1849 nyarán – mielőtt végleg letették volna a fegyvert – ismét megfigyelő szolgálatot láttak el a Mura partján.

Molnár András

Mayerling és Oroszvár

Az 1889. január 30-ai mayerlingi tragédia abban az időben a szenczió erejével hatott. Rudolf trónörökös öngyilkossága történelmi méretű katasztrófa volt. A kortársak azonban túl közel voltak az eseményekhez ahhoz, hogy felismerjék, a korszak nemsokára véget ér. Ez a tragédia és annak következményei talán azt a pillanatot szimbolizálják, amikor az emberek elveszítették a biztonságba vetett rendíthetetlen hitüket. Úgy gondolom, az első világháború előtt az emberek még tudták, miben hisznek. Ma már nem tudjuk. S amikor rosszul alakulnak a dolgok a jelenben, és elveszítjük tájékozódóképességünket, vágyunk vissza a régi biztonságba és állandóságba. És milyen mértékben elbizonytalanodunk, oly mértékben sirjuk vissza a „rég szép időket”, amelyről azt gondoljuk, hogy akkor minden rendben volt.

Rudolf és Mary

Mayerling Alland és Baden között a romantikus Helenental kezdeténél fekszik a Bécsi erdőben. A Dunába igyekvő Schwechat patak által keresztülszelt vidék még mai is Alsó-Ausztria egyik legszebb része. A Mayerling helységnév azonban mára egy tragédia színonimája lett, amely nemcsak az elmúlt idők embereinek lelkiületére hatott, de úgy tűnik, érdekes és izgalmas a ma élők számára is. Ezt tanúsítja többek között az a sok autóbusz, ami a külföldi turistákat szállítja oda nap mint nap. A XIX. század utolsó negyedében Bécshez való közelsége ellenére még félreeső helynek számított, mivel a császárváros külső kerületeiből is 4 órás kocsikázással volt elérhető. Az itt megbúvó kis kastély mellett csak néhány vadászház és kiszolgáló épület állott egykor. Ferenc József császár és Erzsébet királyné egyetlen fia, az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse, Rudolf idillikus helyként ismerte meg a Bécsi erdő e déli esücskét, ahol gyakran került sor vadászatokra. Mayerling anyyira megtetszett neki, hogy akkori tulajdonosától, a heiligenkreuz-i cisztercita rendtől 1886-ban megvásárolta azt, és igényei szerint vadászkastéllá alakította át.

Stefánia és Rudolf

Rudolfhoz a kortársak nagy politikai reményeket fűztek, és abban bíztak, hogy egy utolsó percben végrehajtott liberális fordulattal az előregedett dunai Monarchia megmenthető. Azon személyek közé tartozott, akik az Osztrák-Magyar Monarchia fennmaradását csak átfogó, liberális reformok megvalósításával látták lehetségesnek. Ezek az elvek azonban legtöbbször nem találkoztak a konzervatív Ferenc József császár elgondolásaiival, és ez végül az apa és fia közötti állandó összeütközésekhez vezetett. Mivel helyzete folytán Rudolf politikailag súly-

tan volt, pótcselekvésként kedvteléseinek élt, újra kezdte szórakozásait, és gyakran járt vadászatokra.

1881. május 10-én házasságot kötött a belga királyi hercegnővel, Stefániával. Ez azonban egy kicsit elhamarkodott lépés volt. Kezdetben ugyan úgy tűnt, hogy a trónörökös pár házassága boldog, de ez a boldogság nem bizonyult tartósnak, mivel érdeklődési körük, nézeteik és természetük nagyon eltérő volt. A szigorúan katolikus, konzervatíván nevelt Stefániával ellentétben Rudolf modern gondolkodású, minden „új”-ra nyitott ember volt. Lelkesedett a technika minden vívmányáért, erősen érdekelte a természettudomány, és nagyon kritikus cikkeket írt – természetesen névtelenül – a „Neue Wiener Tagblatt” folyóiratnak, melyet legbensőbb bizalmasa, Rudolf Moritz Szeps vezetett. Rudolf kereste az egyszerű emberek társaságát – fiákeresekét, heuriger-dalosokét és a nem nemesi származású értelmiségiekét -, amit a koronahercegnő természetesen nem nézett jó szemmel. Leginkább azonban azt vette rossz néven, hogy Rudolf nem sokkal a mézeshetek után felújította nőkapcsolatait. Ez azután oda vezetett, hogy házasságuk de facto meg is szűnt.

Az amúgy kedélyében is kiegyensúlyozatlan Rudolf számára kiútalan helyzetben találhatta magát akkor, amikor közelebbről megismerte Mary von Vetserát, és töprengeni kezdett egy közös öngyilkosságon. Hogy végül is mi indította arra, hogy önként megváljon az élettől, ma már felesleges kutatni, mivelhogy ehhez szükségszerű lenne lelki életének pontos pszichogrammjára, ami nem áll rendelkezésünkre. A történelmi oknyomozás a mai napig nem tudott rávilágítani arra, hogy mi volt ennek az értelmetlen halálnak a „miért”-je. Annak ellenére, hogy több mint egy évszázad óta spekulálnak és írnak róla, az ok továbbra is rejtély. A kilátástalan apa-fiú konfliktus, és/vagy Rudolf „halálvágya”? Esetleg az akkoriiban oly sok vitát kiváltó, Magyarország körüli titkos tervszervezetek vezettek ide? Netán az elrontott házasság, vagy Mary von Vetsera esetleges terhessége? Ezekre a kérdésekre valószínűleg soha nem fogunk kielégítő választ találni.

Mindenestre a nagy számú és a mayerlingi tragédiával foglalkozó könyv majd mindegyike ír arról, hogy a halált megelőzően két-három nappal hangos összeszólalkozás volt Ferenc József császár és Rudolf között. E vitában állítólag a császár azt mondta volna fiának: „Te nem vagy méltó arra, hogy az én utódom lehess!” Ez azonban önmagában még nem bizonyíték arra, hogy Rudolf emiatt követett el öngyilkosságot. S mivel ezt az összetűzést nem hallotta senki, azt nem is lehet rekonstruálni.

Mary von Vetsera bárónő családja tehető volt, nőtágjai mutatósak. Mary édesanyja, Helena a Baltazzi familiából származott, amely vagyonát Törökországban szerezte, és nagy tekintélynek örvendett. Az apa, Albin von Vetsera báró a Monarchia diplomatája volt, a nagyapa pedig mint császári biztos teljesített szolgálatot Pozsonyban az 1848-49-es forradalom idején. A szóbeszéd szerint a Vetserák ősei szlovák suszterek voltak, amiért is a finom bécsi társaságból kissé kinézték őket. Az alig tizenhét éves kiskorú Mary, anyjához hasonlóan el volt bűvölve a trónörököstől, és minden eszközt megragadott, hogy közelebbről megismerkedhessen vele. A kapcsolatot Rudolf unokahúga, az intrikus Maria Larisch grófnő hozta létre. Ő volt az, aki az erősen őrzött leányzót 1889. január 28-án hamis indokkal elszöktette a szülői házból.

A következő két nap eseményeit a Mayerling-kutatás évek óta a legkülönbözőbb módon igyekszik tisztázni. Az bizonyos, hogy január 30-án reggel erőteljesen bekopogtak a trónörökös hálószobájának ajtaján azzal a céllal, hogy a két odabent „alvót” felkeltsék. Miután az ajtót nem nyitották ki, azt feltörték. Borzalmas látvány tárult eléjük: ott találták a meztelen, vérbe fagyott lányt és mellette az ágyon összeroskadva Rudolfot, akihez közel ott hevert revolvere.

A bécsi udvar a trónörökös öngyilkosságát megpróbálta eltitkolni. Emiatt sok értékes anyag elveszett a későbbi kutatás számára. Ferenc József császár Rudolf tragikus halálát szegyennek tartotta. Személyes bukásának érezte, ezért az esetet többszörösen is manipulálták és cáfolták. Ezenkívül tartani kellett attól is, hogy Rudolfot nem a katolikus egyház szertartása szerint temetik majd el, ha napvilágra kerül a halál valódi oka. Abban az időben az öngyilkosokat ez nem illethette meg.

A mayerlingi vadászkastély

Az akkori egyik legnagyobb európai birodalom trónörökösének holttestét Bécsbe vitték, és 1889. február 5-én ünnepélyes keretek között helyezték örök nyugalomra a bécsi kapucinusok kriptájában. A császár a mayerlingi kastélyt lebontatta, és a birtokot a meztlábás karmelita rendnek adta át megőrzés-re, azzal a feltétellel, hogy ott egy kolostort hozzanak létre. Az építési munkálatok 1889 átvételjén meg is kezdődtek. A trónörökös lakosztályát teljes egészében lebontották, és a kolostori templomot úgy építették fel, hogy a főoltár pontosan a szerencsétlenség helyére kerüljön. A oltárképen a Habsburg-család védőszentje, Szent József látható. A templomot és a kolostort ma is a karmelita nővérek tartják fenn, amit császári adományozó okirat biztosít.

A Rudolf iránti szerelemből az önkéntes halált is vállaló Mary von Vetsera földi maradványaival nem bántak éppen kegyeletesen. A Vetsera-családnak beleegyezését kellett adnia ahhoz, hogy szegény Mary holtteste azonnal „el legyen tüntetve”. Az udvar rendelkezésére a holttestet nem szállíthatták Bécsbe, hanem a szomszédos heiligenkreuz-i cisztercita rend temetőjében kellett haladéktalanul eltemetni. Az udvar megbízottjai azt követelték, hogy Maryt felöltöztetve, hintóban ülve(!) vigyék ki a temetőbe. Ezzel az abszurd és szomorú feladattal Mary két nagybátyját, Georg Stockau grófit és Alexander von Baltazzit bízták meg. A két nagybácsi a boncolást követően megmosdatta és felöltöztette a holttestet, azután a szőrmébe és kalapba öltöztetett halott Maryt egy kocsihoz cipelte. Miközben a élettelen Mary utolsó útján félig fekvé ült két nagybácsija között a kocsiiban, a szakadó esőben éjjel körül érkeztek ki a heiligenkreuz-i temetőbe. A következő napon Mary földi maradványait a temető fala mellett szó szerint minden kegyelet nélkül földelték el. Csak később helyezték őt ugyanebben a temetőben egy méltó sírboltba. 1945 áprilisában azonban halotti nyugalomát újból megzavarták. A Vörös Hadsereg Bécs felé való előrenyomulása során megállt Heiligenkreuz-ban. Egyes vöröskatonák a temetőben kóboroltak, kriptákat törtek fel, és ékszerek után kutattak. A plébánia temetői nyilvántartása szerint Mary von Vetsera sírboltját is feldúlták és kirabolták. A szovjetek kivonulása után a sírt ideiglenesen rendbe hozták, de csak 1959-ben szponzori pénzből történt meg az újratemetés. Ezzel véglegesen lezárult a XIX. század végének egyik legszomorúbb szerelmi története.

A több évtizedes alapos Mayerling-kutatás összegezéséeként végül is elmondható, hogy az idők folyamán sok adat napvilágra került ugyan, de számos információit már sohasem fogunk megtudni. Brigitte Hamann, a legjelentősebb ma is élő Habsburg-kutató ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy *„minden kísérlet ellenére a történészeknek számot kell vetni azzal, hogy a mayerlingi utolsó órák rekonstrukciója, vagyis a mayerlingi titok felfedése a jelenlegi források alapján meglehetősen kétséges.”* És ebben Hamann asszonynak igaza van...

Stefánia és Lónyay

Rudolf halála után a trónörökös özvegyének helyzete alapvetően megváltozott a bécsi udvarban. Stefánia, aki Rudolf életében Erzsébet királyné után a második rangot töltötte be, megtartotta ugyan ezt a méltóságot, de csak akkor, amikor a császárné jelen volt. És ez igazán ritka eset volt. Elvesztette azonban azt a jogot, hogy Erzsébetet távollétében az udvari ceremóniakon formálisan helyettesítse. Ez bosszantotta és bántotta őt. Mivelhogy Bécsben olyan igazi jó barátai sem voltak, fokozatosan elszigetelődött és egyedül érezte magát. Stefánia ösztönösen megérezte, hogy ott már nincs jövője. Az az idő, amikor Rudolf oldalán az udvari élet középpontját jelentette, a múlté. Most már nem neveztek el róla utcákat, mint nemrég, amikor például 1885-ben Pozsonyban a März utcát „Stefánia út”-ra keresztelték át. (Ezt a nevet egyébként egészen 1921-ig megtartotta, mignem az utat – feltehetően a hasonló hangzás miatt és az aktuális politikai célnak megfelelően – „Štefanik út”-nak, szlovákul „Štefaniková cestá”-nak nevezték el.)

Az udvari szokásoktól menekülve, anyósához hasonlóan Stefánia is hosszadalmas külföldi utakra indult, és hónapokig nem tartózkodott Bécsben. Egyedül maradt leánya, a kicsi Erzsébet főhercegkisasszony a nevelőnő gondjaira bízva időnként a teljesen árvák életét élte. A trónörökös özvegye feltehetően egy ilyen utazáson ismerte és szerette meg szíve választottját, a magyar főnemesi családból származó Lónyay Elemér grófit. A mindenkor hivatalos „császári udvari bál”-on Stefánia utójára 1900-ban vett részt. Tizenegy évi özvegyiség után új életet tervezett a maga által választott férfi oldalán. De mint a császári ház tagja köteles volt Ferenc József császár beleegyezését kérni második, morganatikus házasságához. Az öreg császár – akinek szemében a rangon aluli házasságok szörnyűséget jelentettek – jobb meggyőződése ellenére engedélyt adott a Lónyayval kötendő házassághoz. Egyébként Ferenc József mindig lovagias és korrekt volt Stefániával szemben, annak ellenére, hogy különösebben nem kedvelte. Nagylelkűségéhez most is hű maradt, és évi 100 000 forint apanázt biztosított részére.

Ugyanakkor Stefániának formálisan ki kellett lépnie a császári házból, és minden addigi címéről le kellett mondania. Így már semmi akadálya nem volt, hogy 1900. március 22-én a Trieszt melletti Miramare kastélyban házasságot köthessen Lónyay Elemér gróffal, akivel 45 boldog évet élt le.

Lónyay Elemér gróft művelt és kellemes kortársnak írják le, aki „tetőtől talpig” úr, egy igazi tizenkilencedik századi lovag volt. Tagja egy nagyon vagyonos, a XVI. században már oklevelekben említett magas rangú nagybirtokos családnak, mely 1627-ben II. Ferdinánd császártól nyerte el a főnemességet. Lónyay több évet töltött Angliában mint diplomata, és ez mind ruházatán, mind tartásán meglátszott. Csodálója volt a brit életvitelnek. Amikor azonban a trónörökös özvegyét nőül vette, diplomáciai karrierje hirtelen véget ért, ettől kezdve csak „hercegi” férj volt. Történettudománnyal foglalkozott, zongorázott, belemerült a gazdálkodásba és társult Stefániához utazásaiban. Mikor 1906-ban az oroszvári uradalmat eladták, megvásárolta azt, és célzatosan törekedett arra, hogy a kastély Stefániának és természetesen saját magának is a fő tartózkodási helye legyen.

Oroszvár (szlovákul Rusovce, németül Karlburg) mintegy 15 kilométerre fekszik Pozsonytól délre. A település ősi vásárhely volt, amit egy 1208. augusztus 19-én II. András magyar király által kiadott oklevélben emlitenek először „Uruswar/Uruzwar” név alatt. Ennek 800 éves jubileumát ünneplik az idén. Oroszvár az idők folyamán tipikus mezőgazdasági községgé fejlődött. A XVIII. században a Zichy uradalomhoz tartozott. A kastélyt az 1840-es években Zichy Manó gróf angol „tudor” stílusban építtette. 1872-ben a birtok a Henckels von Donnersmarck grófok tulajdonába ment át, akiktől aztán Lónyay megvásárolta a hatalmas, mintegy 8000 magyar katasztrális holdnyi uradalmat rendkívül nagy összeget, kezeken 4 millió koronát fizetve érte.

A birtokbavétel után azonnal munkához láttak. A park rendbehozatala és a kb. 200 szobás kastély berendezése sok erőt, fáradozást és pénzkidrást jelentett. Laxenburgból és a bécsi Burghól ládákba csomagolva idekerültek a koronahercegnő személyes holmijai is. Stefánia lelkes úrnője lett e kastélynak, kertészkedett és vezette a háztartást. Idősebb unokája, Franz Joseph von Windisch-Graetz herceg (1904-1981), aki nagyanyját többször meglátogatta Oroszváron, így jellemezte őt: „Nagyon áhítatos és nemességére leírhatatlanul büszke! De nekem az életben az a legfontosabb, hogy egy ember jó legyen. És ő nagyon jó volt.”

Lónyayék eleinte nagyon sok látogatót kaptak, mert a náluk töltött idő rendkívül kellemesen telt el. A vendégeiket híhetetlenül elkényeztették, semmire nem volt gondjuk. Az első világháború végével azonban a helyzet alapvetően megváltozott. A Duna-Monarchia megszűnése után az uradalom határterületévé vált Ausztria. Magyarország és az újonnan megalakult Csehszlovákia között. Oroszvár Horvát-Járfaluval (szlovákul Jarovce, németül Kroatisch Jährndorf) és Dunacsúnyval (szlovákul Čuhovo, németül Sarndorf) azonban akkor még Magyarországnál maradt. De a Lónyay birtokból 800 holdat elvettek, amit az osztrák Burgenlandhoz csatoltak. Stefánia számára 1918 a világ végét, az istenek alkonyát jelentette. A Duna-Monarchia vége neki nemcsak katonai és politikai összeomlás volt, hanem anyagi, valamint lelki-szellemi veszteség is. A Habsburg birodalom felbomlása nemcsak egy dinasztia, hanem egy olyan rendezőelv megszűnését is jelentette, mely hat évszázadon keresztül nemcsak saját, hanem szinte egy egész kontinens sorsát meghatározta. A Habsburg principium elvesztése Stefánia számára elviselhetetlen volt. S mire ő ebből a traumából magához tért, esend következett be náluk is. A vendégek egyre kevesebben lettek, majd teljesen elmaradtak. Életükben először anyagi gondjaik támadtak. A Ferenc József által biztosított apanázs elmaradt, az Osztrák Köztársaság egy garast sem juttatott a császári pénzalapból. Az oroszvári földbirtok is kisebb lett egy 1920-ban végrehajtott magyarországi földreform, illetve a Burgenlandhoz való odacsatolás révén. Szerencsére Stefánia a belga királyi háztól kapott némi járadékot, ám 1940 táján ez az anyagi támogatás is elmaradt.

Azután jött a második világháború, annak minden szörnyűségével. Lónyayék számára, akik szinte már életük végén jártak, bekövetkezett a legrosszabb korszak. 1944-ben egy SS-kommandó szállásolta be magát a kastélyba. 1945 márciusában a visszavonuló német csapatok megkísérelték rábeszélni a hercegi párt az együttes távozásra, de Lónyayék ezt elutasították. Életfelfogásában mindkét idős ember még a XIX. század gavallérvilágában élt. El sem tudták képzelni, hogy milyen megpróbáltatások várnak rájuk, míg ez a valóságban 1945. április 2-án testet nem öltött. Mostanáig abban a hamis tudatban éltek, hogy velük minden rossz nem történhet, hiszen ők nem ártottak senkinek. „Végül is az oroszok is emberek...” – mondta a hercegnő.

És jöttek az oroszok... A nyolcvanhárom éves, ágyhoz kötött Stefánia első emeleti hálószobájában feküdt. Az Ausztriában élő Dr. Joseph Drex „Schloß Karlburg und die Lónyays” („Az oroszvári kastély és a Lónyayék”) című munkájában az alábbiak szerint számol be az oroszok bejöveteléről:

„A hercegnő az ágyában egyenesen ült, és szemét mereven a hálószoba ajtajára szegezte. Minden pillanatban bejöhetnek... Sovány alkatán a takaró szélesen terült szét. Az utolsó percekben két lány menekült a faluból a kastélyba. Őket az ágyban lévő Stefánia gyorsan a takarója alá rejtette. Az idős herceg korához méltóan nyugodt méltósággal ült felesége ágya mellett, a fiatal udvari káplán a háttérben állt.

Aztán már itt is voltak az oroszok. Zajongásuk a lenti hallból felhallatszott az emeletre. Parancsokat ugattak és hangosan röhögtek. Majd felrohantak a lépcsőn, dörömböltek az ajtón és feltépték azt. Az első katona lövésre kész géppisztollyal a hálószobában termett. A többiek szorosan a nyomában. Az eléjük táruló látvány azonban megdöbbentette őket: az ágyban ülő idős hercegnő rájuk meredve szüntelenül keresztet vetett... Mindig újra és újra... Mintha az ajtóban maga a sátán személyesen lépett volna be. Az első katona megdermedve némán bámult rá. A többiek úgyszintén csendben álltak. Senki nem szólt egy szót sem, valamennyien a kezét állandóan fenntartó hölgyre bámultak. Majd az egyik katona odalépett az ágyhoz, fellebbentette a kipiaposódó takarót, meglátta a lányokat, aztán szólanul visszaejtette a takarót. Intett a többieknek, és az ajtóhoz indult. Mindannyian követték őt.” A szöveg dr. Szennay András pátertól származik, aki később Pannonhalmán neves teológia professzor lett, ám ekkor még a Lónyayék udvari káplánja volt.

1945. május folyamán Kelemen Krizosztom főapátnak és kegyes rendtársainak az idős hercegi párt sikerült Pannonhalmára (Mártonhegy) átköltöztetni, ami akkor a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt állott. Itt, a magyar katolicizmus központjában élte le élete utolsó heteit Lónyay hercegné. Kívánságára a pannonhalmi bazilika altemplomában temették el, ahol ma is pihennek földi maradványai.

Lónyay Elemér gróf, aki 1917-ben I. Károly osztrák császártól (IV. Károly néven magyar király) kapta a „nagy-lónyayi és vásárosnaményi” hercegi címet, csak egy évvel élte túl hitvesét. Halála előtt, mikor már ismeretessé vált, hogy Oroszvárt az újonnan megalakult Csehszlovákiához fogják csatolni, a nagy magyar patrióta Lónyay utójára még útra kelt Oroszvárra. Megpróbálta összeszedni azokat a dolgokat, amelyek a sorozatos fosztogatások után még megmaradtak, és azokat Pannonhalmára, az apátságba szállíttatta. Szerencsére ez még a határok lezárása előtt megtörtént. Lónyay Elemér Pannonhalmán 1946. július 29-én halt meg, és a bazilika altemplomában szeretett hitvese, a belga Stefánia hercegnő mellé temették. A felső templomban a hercegi pár építáriumát a magyarországi kommunista diktatúra idején lefedték, és ez csak a rendszerváltozást követően lett újra látható. A pannonhalmi apátságban ma is sok olyan tárgy tekinthető meg, mely Lónyayékre emlékeztet.

A második világháború után Oroszvárból 496 német családot kitelepítettek, hazájukból elűztek, majd a „békeszerződés” értelmében 1947. október 15-én Oroszvárt Horvát-Járfaluval és Dunacsúnnal együtt elszakították Magyarországtól és Csehszlovákiához csatolták.

Erzsi és Petznek

Elisabeth Marie főhercegnő, akit az udvarban szeretetteljesen „Erzsi”-nek neveztek, Rudolf trónörökös, valamint a belgiumi Stefánia egyetlen gyermeke volt, és idővel Ferenc József császár legkedvesebb unokájává vált. Apjától és nagyszüleitől tekintélyes vagyont örökölt, melyből élete végéig, a megváltozott idők ellenére is kényelemben tudott élni.

Egyéni gondolkodású, keményfejű jellem volt. Ezeket a tulajdonságokat valószínűleg apjától örökölte, úgy mint rebellis hajlamait és liberális nézeteit is. Édesanyja gyakran úton volt, és lányával viszonylag keveset törődött. A kis Erzsi így magányosan, szülő nélkül nőtt fel. Ezért az öreg császár mértéken felül elkényeztette, és semmilyen kívánságát nem tudta megtagadni. Ferenc József, aki egyúttal gyámja is volt, gondoskodott testi-lelki jólétéről, már amennyire ezt szűkre szabott ideje engedte.

1900-ban a trónörökös tizenhat éves leánya első ízben vehetett részt a hagyományos udvari bálon. Ezen a farsangi estélyen ismerte meg későbbi férjét, Otto von Windisch-Graetz herceget, akibe fűlleg szerelmes lett. Még ugyanennek az évnek késő nyarán a császárnál kihallgatásra jelentkezett, hogy engedélyt kapjon Windisch-Graetz-cel való házasságához. A császár azonban elutasította ezt a kívánságot azzal, hogy a hercegnő még túl fiatal. Ő azonban tizenhat évével nem tudta megérteni, hogy nagyapja, aki őt mindig elkényeztette, hogyan tud neki valamire nemet mondani. És Erzsi nem hagyta abba. Fejébe vette, hogy jövődő férje csakis Windisch-Graetz lehet, és ettől a szándékától nem hagyta magát eltéríteni. Végül az idegileg kiborult Ferenc József saját meggyőződése ellenére beleegyezett a házasságba. Ezzel a lépésével persze a trónörökös lánya a császári házból kirekesztette magát, és kényszerítve volt egy ünnepélyes aktus keretében minden trónörökösi jogáról lemondani. Az esküvő 1902. január

23-án a Hofburg Joseph kápolnájában zajlott le, és a lakodalmon csak a legszűkebb családtagok vettek részt.

Windisch-Graetz Ottó herceg jóképű ulánustiszt volt, arisztokrata, különösebb szellemi érdeklődés nélkül. A vadászat és a póljáték jelentette számára az élet értelmét. Kezdetben a házasság – melyből négy gyermek született – boldognak látszott. Ám a trónörökös lánya hamarosan rájött, hogy számára mégsem Windisch-Graetz az igazi férfi. Az áthidalhatatlan ellentétek fő oka a hercegnő nagy vagyona volt, valamint az, hogy nem értettek egyet a gyermekneveléssel kapcsolatban. A házasságok rövidesen kezdtek saját útjaikat járni. A temperamentumos Erzsí szerelmi afféirjai nagy feltűnést keltek az akkori nyilvánosságban. Windisch-Graetz herceg szintén saját szerelmi kalandjainak hódolt, úgyhogy végül már csak jogászokon keresztül érintkeztek egymással, mígnem végre 1924-ben hosszú agónia után „asztaltól-ágytól” el lettek választva.

A Duna-Monarchia összeomlása Erzsí számára is cezúrát jelentett. Mivel ő akkor már nem volt tagja a Habsburg-Lotharingiai uralkodóháznak, apja és nagyszülei utáni nagy örökségét megtarthatta. Az új Osztrák Köztársaság Habsburg-ellenes törvényei őt nem érintették.

Erzsí gondolkodása a monarchia bukása után észrevehetően megváltozott. Ehhez a szemléletváltáshoz valószínűleg hozzájárult a nagyanyjától, Erzsébet királynétól és az apjától átörökölt génekben rejlő szabadságvágy, valamint az udvari társaságtól való idegenkedés. Hirtelen érdeklődni kezdett a „kisemberek” bajai iránt. Kereste a kapcsolatot Victor Adlerrel és annak Szociáldemokrata Munkáspártjával, melynek tagja is lett. A pártna tárt karokkal és szívesen fogadták, annak szinte „cégér”-eként. Ferenc József császár unokája egy szocialista! Erre persze a nemesek és főnemesek minden kapcsolatot beszüntettek az őket megtagadó „vörös hercegnő”-vel, és leplezetlen gyűlölködést indítottak ellene. Édesanyja, a trónörökös özvegye is csak ügyvédjén keresztül tartotta vele a kapcsolatot, és ez a megromlott viszony anya és leánya között Stefánia élete végéig nem is változott.

Erzsí ezekben a számára nagyon nehéz időkben egy szociáldemokrata választási gyűlésen ismerte meg élete nagy szerelmét, Leopold Petznek-et, aki az alsó-ausztriai tartományi gyűlés képviselője volt. E véletlen ismeretségből egy nagyon erős, életre szóló kapcsolat alakult ki. Petznek újra értelmet adott életének. Hamarosan eladta a schönau kastélyt, és Petznek-vel a bécsi Marxergasse-n egy városi lakásba költözött. Később Wien-Hütteldorfban a Linzer-Strassé-n megvett egy villát, amelyben kisszámú személyzettel lakott egészen élete végéig.

Petznek-vel – akit szívesen becézett „Goldi”-nak – együtt vészték át a háborúk közti nehéz idöket és a második világháborút is. 1945-ben a villát először az oroszok, majd a franciák dúlták fel, majd később ez utóbbiak rekvirálták, és évekig tartózkodott benne főhadiszállásuk parancsnoksága. Így hajléktalanná válva Erzsí – és később Petznek is – a szomszédos Jézus Szent Szíve Szolgálóleányainak kongregációs kolostorépületében talált menedéket, ahol két szobában húzódtak meg évekig. Csak 1955-ben, az osztrák államszerződés után tudtak visszaköltözni a hütteldorfi villába.

A Windisch-Graetz-cel még 1924-ben elkezdődött válóperre („ágytól-asztaltól”) a bíróság 1948-ban végre pontot tett, és a házastársak de jure is elváltak számítottak. Az ítélet kézhezvétele után 1948. május 4-én Erzsí azonnal férjhez ment élettársához, Leopold Petznek-hez. A házassági anyakönyv aláírásakor azonban Petznek „elvtársnő” nem tudott ellenállni annak, hogy neve mellé oda ne írja: „született Habsburg-Lothringen”. A házasság boldogságából az idöközben szívvel súlyosan megbetegedett Petznek-nek sajnos nem sok idő adatott meg: 1956 júliusában, éppen hogy betöltve hetvenötödik évét meghalt a hütteldorfi villában.

A megözvegyült Erzsí körül is most már csend lett. Megöregedett, köszvény kínozza, és egyre nehezebben tudott mozogni. Látogatókat már nem fogadott, saját gyermekeit is csak előzetes bejelentés után. Élete utolsó éveit nagyrészt ágyban töltötte, csak hűsleges juhászcutyái voltak mellette. Meggyőződéses republikánussá vált, és e beállítottságából adódóan meg lehet érteni azt a határozott döntését, hogy összes értéktárgyát, ami a császári ház tulajdonából származott, végrendeletileg az Osztrák Köztársaságra hagyományozta. Több száz olyan tárgyról van itt szó, melyek fel nem mérhető értéket képviselnek. Ezek között van például Erzsébet királyné számos ritkaságot tartalmazó, mintegy 3000 kötetes magánkönyvtára, mely ma az Osztrák Nemzeti Könyvtárban található.

Amikor Erzsí 1963-ban végleg lehunyta szemét, a gyászoló személyzeten kívül senki más nem volt jelen. Teljesen egyedül, elhagyatva halt meg. S mikor 1963. március 22-én a trónörökös lányának földi maradványait a kapucinus provinciális által történt beszentelés után a hütteldorfi temetőben a sírhoz vitték, a legszűkebb hozzátartozókon kívül csak kevesen követték a koporsót. Semmi nem emlékeztetett már arra a pompára, ami születésekor a Duna-Monarchiában üdvözölte. A napilapoknak nem jelent

meg különkiadása, semmi nem utalt arra, hogy itt olyan személyt helyeznek sírba, akinek születésekor a k.u.k. monarchia összes nagy városában 21 díszlövést adtak le.

Sírját csak egy sima kökereszt díszíti, név nélkül.

Anton Klipp (Wiesbaden)

Németből fordította: *Haid Edit és Susanna Klipp*

Hősök és áldozatok Bácsbokodon – 1944

„Halott az, akit elfelejtetek. Mi nem felejtjük őket soha.”

Az 1944 nyaratól hazánkat elérő szárazföldi háború gyorsan elérte az ország középső vidékeit is. Szeptemberre a szovjet csapatok átlépték a történelmi határokat, majd a román átállás következtében délről betörték Erdélybe. A Torda környékén megvívott csata a hősi magyar ellenállás ellenére is csak a szovjet-román erők lassítására volt elegendő, a front megtartására nem. A szovjet erők az Al-Tiszán átkelve komolyabb ellenállás nélkül nyomulhattak a Duna-Tisza közén előre. Itt fekszik Baja és Bácsalmás között félúton a vegyes (magyar-német-bunyevác) lakosú kis település, Bácsbokod. A bácskai község már 1944 nyara előtt megszenvedte a világháború viharát. Számos férfit vittek el katonái és munkaszolgálatra. 1944 májusától deportálták a nyolc izraelita családot, amely itt élt. És bizony az ősz sem tartogatott sok jót a falu számára. Október 10-től a szovjet 46. hadseregcsoportot az újvidéki 16. határőrség zászlóalj mintegy 2000 fővel akarta feltartóztatni Óbecse térségében. A heves védekezés után gyors visszavonulás következett. Az alakulatban a hangulat igen rossz volt, sok volt a szökés, átállás, amit tetézett az állandó partizánveszély. A 3. Ukrán Front október 11-én elfoglalta Szegedet. A szövetségesek egyre hevesebben bombázták a bajai hidat. Az október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet után a lakosság szenvedése tovább nőtt a hadszíntérré változott Kárpát-medencében.

A szovjetek csapatai 1944. október 20-ra elérték a Duna bajai előterében fekvő Bácsbokodot, ahol a 16. határőrség zászlóalj utászszázada védett. A zászlóalj parancsnoksága ekkor már a minél sietősebb visszavonulást terveit kívánta megvalósítani. Bezdánnál akartak átkelni a Dunántúl felé. Október 20-án délelőtt tíz órakor a bácsbokodi templom tornyából szovjet lovas járőr észlelte. Egy úteg a település leventepályájáról tüzelt rájuk, mire szovjet aknatűz érkezett válaszul. Néhány órára megtorpant az orosz előnyomulás, de az úteget is visszavonták Bajára. Az utászszázad parancsnoka a visszavonulás mellett döntött. Ám máig tisztázatlan körülmények között a község keleti határában mégis ottmaradt az utászszázad egy utóvéd szakasa. Ők, ellentétben bajtársaikkal, vállalták a küzdelmet a szovjettel. A déli órákban a Bácsalmás irányából előretörő szovjet harcfelderítő járőr a Mátételke-Bácsalmás útkereszteződéstől keletre a 2. tanyánál vette fel velük a harcot. A helyiek hatalmas fegyverropogásra emlékeznek, de a „csatának” szemtanúja nem volt. A félelmetes „pergőtűzben” a kis ellenálló csoport egy része a községen keresztül elmenekült. Az útkereszteződésnél hagyott „maradék” utóvédszakasz összes katonája – talán egy ember kivételével – hősi halált halt. Név szerint: Baksa István (1913, Szentetornya) honvéd, Békés Ferenc (1915, Eresi) honvéd, Bérezes József (1916, Dorog) honvéd, Hlozsán Sándor (1920, Dunaegyháza) tartalékos őrvezető, Irema László (1922, Felsőhalom), Kiss Imre (1914, Nyúlfa-lu) honvéd, Leitovitz Gyula (1912, Berlin) tizedes, Szmétana László (1922, Felsőkalocsa) honvéd, Stöcker Ernő (1911, Budapest), Szakos Béla (1911, Budapest), Szijjártó Gyula (1914, Vép), Takács János (1907, Újpest) honvéd, Ujj János (1911, Budapest) honvéd. Két fő neve a mai napig ismeretlen. Ugyanezen a napon az esti órákban bújt elő egy Szalma Ferenc (1922) nevű topolyai születésű honvéd, akit aztán másnap a „felszabadítók” elfogtak, további sorsa ismeretlen, bizonytalan. A halott katonákat október 22-én a bácsbokodi római katolikus temetőben hantolták el a helybeli lakosok: Pataki András, Hárs István, Petres József, Marcsinkó József. A község határában elesett honvédek két sírban nyugsznak, a feliratok név nélküli hősként említik őket. (A név szerint ismert katonák közül 5 fő még mindig nem szerepel a központi katonai nyilvántartóban.)

A határőrség alakulat a későbbiekben megpróbálta felvenni a küzdelmet, és november 9-én Kisköszegnél, a baranyai háromszögben, a 78/II. SS-gránátoszászlóalj alárendeltségében egy csendőralakulattal visszavertek két támadó szovjet századot. November 11-én azonban megkezdődött az ideiglenes német-magyar ellenállás visszaszorulása. A hónap végére a határőrség egysége szinte teljesen

Ütmenti kereszt a bácsbokodi „csata” helyszínén

megerőszakolták. A szomszédságunkban lakó 13 éves kislányt – aki az első szobában, a nagymamájával aludt – az orosz katona átvitte a másik ágyra és megerőszakolta. Az apa és az anya a konyhában feküdt, hallották a kislány segélykiáltásait, de nem segíthettek, mert a másik orosz rájuk szegezte a puskáját. Ettől durvább esetek is voltak: pl. egy tanyán az édesapa meg akarta védeni leányát, mire őt agyonlőtték, a lányt pedig megerőszakolták.” „Azért az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy nem minden orosz volt egyforma. Hozzánk (apámékhoz) 8 embert, két harcokcsi személyzetét szállásolták be. Egy főhadnagy és egy hadnagy volt a parancsnokuk, igazi úriemberek. Nem engedték a túlkapasokat, kemény fegyelmet követeltek. Apám napi 4 liter bort önként adott nekik, és amikor egy részeg katona ezen túl is követelőzött, az egyik tiszt lefordta a sárga földig és meg is pofozta. A bunyevácok és a magyarok közül is csatlakoztak páran a megszállóhoz. Beálltak rendőrnek, mindenben segítettek az oroszoknak: a zabrálásban, nők felhajtásában, a svábok elhurcolásában, a gazdagok kifosztásában.”

1944. október 31-én Bácsbokodot német légitámadás, bombázás érte. A falun jelentős erővel Baja felé átvonuló szovjet csapatok felett a délelőtti folyamán egy német felderítő gép jelent meg. Az ott lévő szovjet légharítás ezt későn észlelte, így a repülő sértetlenül távozott. A szovjet erők a várható légitámadástól tartva azonnal kiűritették a települést. Másnap délután, délután 4 óra körül négy német repülőgép jelent meg a térség légtérében. A támadó német gépek (Ju-87) összesen 14 bombát oldottak ki. Több bomba civil célpontokat talált el. A támadásnak 5 polgári áldozata volt, valamint meghalt egy szovjet forgalomirányító katona. Kling Mátyás kisgazda politikus épp egy beszédet akart mondani a falu főterén, mikor egy bomba eltalálta. A Hunyadi utcában összedőlt ház három személyt temetett maga alá: Mészáros Jánosné és szomszédait, akik átmenekültek hozzájuk: Mojzes Jánost és feleségét. A ház ura az udvaron tett-vett, így élte túl a tragédiát. Hegedűs Antal 83 éves gazda szivgörcsöt kapott a bombázás alatt. Megsebesült még három szovjet katona az útkereszteződésben, és Fábik Györgyné, aki a házába akart futni, de közben a hátába kapott egy szilánkot. Az szovjet katonát ideiglenes az első világháborús emlékműhöz temették, majd a bajai szovjet hősi halottak, ún. Déri-kertjébe.

Nem feledkezhetünk meg a német ajkú lakosságról, akiket malenkij robotra hurcoltak el. 1945. január 5-én 40 német férfi és nő felszólítást kapott, hogy 2 heti élelemmel, téli ruházatban, aznap reggel 8 órakor jelenjen meg a község házában. Marhavagyonban terelték őket, és elvitték Oroszországba, a donyeci szénvidékre. Egy héttel később ezt megismételték: újból beszólítottak 40 embert, akik – a megadott időben – megjelentek a község házában, vagont azonban nem kaptak, így hazaengedték őket. Szerencsésük volt, kihasználhatták az alkalmat: elmenekültek otthonról, elbújtak. Ezt követően, pár nap múlva –

kivéreztetett, mivel közülük november 29-én, Szekszárdnál csaknem ezer fő hadifogságba esett (a katonai nyilvántartás szerint itt és ekkor tünt el hivatalosan, a már említett Szalma Ferenc is). A határvadász zászlóalj december 21-én a Neuhammerben lévő német tábor komplexumban szerveződő „Hunyadi” hadosztályhoz csatlakozott. Az 1944. október 20-i hősiesség helyszínét több éve útszéli kereszt jelöli Bácsbokod határában, amit Ispánovity József és felesége állított. Minden évfordulón virágokkal emlékeznek rájuk.

Bácsbokod polgári lakosainak élete is megnehezült. Régeisz Péter visszaemlékezéseiből a következőket tudhatjuk meg erről: „1944-ben, amikor bejöttek az oroszok, a falu szélén bementek egy ilyen napszámos, a nyolc gyermekes Tokodi Mihály házába, meglátták az asztalon a nagy kenyeret, sonkát, szalonnát, az egyik elkiáltotta magát: »burzsuj, jap tvaju matty«. Az ő szemükben még egy napszámos is gazdagnak számított.” Október–novemberben többek is áldozatul estek (lelövés, kivégzés, erőszak stb.) a szovjet katonai megszállásnak. A visszaemlékezések „A sötétség beállta után a megszállók egy része házról házra bejárta a falut. Az órákat, ékszereket, perzsasapkákat magukkal vitték, a fiatal lányokat, asszonyokat

éjjel 11 és hajnali 2 óra között – egy-egy orosz katona (több csoportban) két-két helybeli, újdonsült rendőrral bejárta a falut és kirángatták ágyaikkól a lányokat, asszonyokat, fiúkat, férfiakat, összesen 35 főt. Az elhurcoltaknak több mint a fele nem tért többé haza. Többnyire a 20 év alattiak és a 40 év feletti-ek hunytak el. Régeisz Péter így emlékezett az elhurcolás körülményeire: *A marhavagon – amely luxus-utazásunk közlekedési eszköze volt – 20 tonnás csukott teherkocsi, középen deszkával fekhelyeknek elrekesztve, így elfért 40 ember: 10 a padlón, a többi az emeletes priccseken. Alul a padlón ki volt vágva egy kb. 30 cm átmérőjű nyílás, a szükségletek elvégzése céljából. Az ajtót kívülről lezárták. A vagon két oldalán – fent a tető alatt – 2-2 db, kb. 30x50 cm-es szellőző ablak volt, nehogy megfulladjunk, még a „málenkij robot” előtt. A láger, amelyben én is laktam, romos épület volt, tető nélkül; valószínűleg a háború alatt éghetett le. A szobákban emeletes priccsek, se lepedő, se szalmazsák, se szalma. A csomós, kopasz széldeszákakon feküdtünk. Sokan a ruhájukkal takaróztak. Átlag negyven fő lakott egy-egy szobában. Volt egy szoba, melyben 120 ember szorongott. Kályha nem volt, de közülünk egy kőműves (a bátyám, Régeisz Nándor) szobánként falazott egy-egy beépített tűzhelyet, a nagyszobába kettőt.” 1946 után többeket, sváb származásuk miatt kitelepítettek a faluból.*

*

Írásunkkal rá kívánunk világítani arra, bár az utolsó utáni pillanatban vagyunk, hogy szakértők és írástudók a második világháború szemtanúival elbeszélgetve, levéltári és könyvtári adatokat összegyűjtve minél több kisebb-nagyobb település szomorú krónikáját megírják, de mégis úgy gondoljuk, fontos, hogy a helytörténet és a hadtörténet iránt érdeklődők minél előbb összegezzék ennek a rendkívül összetett és meghatározó korszaknak a történetét.

Források: *Döme Ottó:* Az 1000 éves Bácsbokod története. Bácsbokod Község Önkormányzata, Bácsbokod 1998. – *Kovács Zoltán András–Számveber Norbert:* A Waffen-SS Magyarországon. Paktum, Bp. 2001. – *Régeisz Péter:* A Cifra visszánézett. (Kézirat) Bácsbokod 2007. – *Régeisz Péter:* Bácsbokod a XX. században – ahogy én láttam. (Kézirat) Bácsbokod 2007. – *Ungváry Krisztián:* A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris Kiadó, Bp. 2004. – *Végső István:* Bács-Bodrog vármegye. In: *Randolph L. Braham,* A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. I. kötet, Park Könyvkiadó, Bp. 2007. – <http://www.hadifogoly.hu>

Adatközlők: Hárs Istvánné, Ispánovity József, Régeisz Péter

Végső István–Galambos Gábor

Bácsbokod látképe templommal (Forrás: www.bacsbokod.hu)